

İSKOÇYA'DA KAPİTALİZM ve GECİKEN MİLLİYETÇİLİK

Onur ASLAN*

ÖZET

İngiltere'nin ve Avrupa ülkelerinin tarihsel dönüşümlerinden ilham alan teorik metinler genel itibariyle kapitalistleşme süreciyle milliyetçilik anlatılarının yükselişi arasında doğrusal bir bağ kurmaktadır. Bu çalışma İskoçya'nın 17. ve 18. yüzyıldaki tarihsel dönüşümüne odaklanarak ülkenin bu bağ karşısındaki özgün konumunu anlamlandırmayı hedeflemektedir. Bu anlamda Tom Nairn'in İskoçya'da milliyetçiliğin ketlenmesine dair yorumlarından yola çıkılarak bu ketlenmenin İskoçya'nın kapitalistleşme sürecindeki sebepleri ve sonuçları araştırılmıştır. Tartışmanın seyrinde ilk olarak İskoç modernleşmesinde Calvinci kilisenin etkisine ve Wallerstein'in dünya sistemleri analizine yönelik bir tartışma yürütülerek İskoç milliyetçiliğinin kapitalistleşme sürecindeki ketlenmesi açıklanmıştır. Ardından dünya sistemleri analizindeki sınıf, kültür ve jeopolitika ilişkisinden hareketle İskoçya'daki sınıfsal dönüşüm ve İskoç kimliğinin inşasına odaklanılarak kapitalistleşme ve milliyetçilik süreçleri arasındaki tezatlığın kökenleri sorgulanmıştır. Bu araştırmanın ışığında İskoçya'da kapitalistleşme ve milliyetçilik arasındaki zamansal uyumsuzluğun, özünde çok katmanlı bir sınıfsal ketlenmenin sonucu olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İskoçya, Milliyetçilik, Kapitalistleşme, Eşitsiz ve Bileşik Gelişme, Dünya Sistemleri Teorisi*

JEL Kodları: *F59, N40, P19*

CAPITALISM and BELATED NATIONALISM in SCOTLAND

ABSTRACT

Inspired by the historical transformations of England and European countries, theoretical studies generally create a parallel link between the capitalization process and the rise of nationalist narratives.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, onur.aslan@ogr.iu.edu.tr, 0000-0002-3308-1658

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 12 Şubat 2022

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 29 Ağustos 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 6 Eylül 2022

Araştırma Makalesi/Research Article

This study focuses on the historical transformation of Scotland in the 17th and 18th centuries and aims to understand the country's unique position in this connection. In this regard, based on Tom Nairn's analysis on the inhibition of nationalism in Scotland, the causes and consequences of this inhibition in the capitalization process of Scotland were investigated. In the course of the discussion, firstly, the inhibition of Scottish nationalism in the capitalization process was explained by conducting a discussion on the influence of the Calvinist church on Scottish modernization and Wallerstein's analysis of world-systems analysis. Then, from the point of the relationship between class, culture, and geopolitics in world-systems analysis, the origins of the contradiction between the processes of capitalization and nationalism were questioned by focusing on the class transformation in Scotland and the construction of the Scottish identity. In the light of this research, it is emphasized that the temporal incompatibility between capitalization and nationalism in Scotland is essentially the result of a multi-layered class inhibition.

Keywords: *Scotland, Nationalism, Capitalization, Uneven and Combined Development, World Systems Theory*

JEL Codes: *F59, N40, P19*

1. GİRİŞ

Kavramsal düzlemde gerçekleştirilen modern milliyetçilik tartışmaları, kimi çalışmalarda birbirine eşdeğer olarak kullanılan endüstrileşme, modernizasyon yahut kapitalistleşme süreçleriyle sürekli bir etkileşim halindedir. Örnek vermek gerekirse Gellner (1992), tarım toplumlarında kültürel çevrenin gerçekleştirdiği mobilizasyon görevinin endüstriyel toplumlarda daha büyük toplumsal kurumlar tarafından üstlenildiğini savunur. Homojen olmayan toplumlarda böylesi bir mobilizasyonun sağlanması için nihayetinde standartlaşmış bir eğitim sisteminden doğan milliyetçilik anlatısı kaçınılmaz olacaktır. Anderson'da (1995) ise milliyetçilik fikrinin içerisinde yer alan hayali duygudaşlık ya da ortak boş zaman algısının temelinde kârını maksimize etmeye çalışan matbaa kapitalizmi yer almaktadır. Ancak Tom Nairn, kaleme aldığı *The Break-Up of Britain* ve *Faces of Nationalism* çalışmalarında milliyetçilik ile kapitalizm arasında kurulan bu dolaylı bağın İskoçya özelinde bir tekinsizlik yarattığını ifade eder. 19. yüzyıla girilirken Avrupa'da yükselen milliyetçi hareketlere benzer olarak İskoçya her ne kadar bir tarih anlatısına, yükselen aktif bir burjuvazi sınıfına ve entelektüel çevreye sahip olsa da, milliyetçilik söylemlerinin siyasal alanda kendine yer bulması 1960'lı yıllara kadar söz konusu olmamıştır (Nairn 1981: 106). Bu tarihlerde doğan siyasal milliyetçilik söylemlerinin -Nairn'in tabiriyle neo-milliyetçiliğin-, özellikle 1707 yılında kabul edilen Birlik Yasaları'nın ardından İskoçya'da görülen hızlı kapitalistleşme sürecini yaklaşık iki yüzyıl kadar geriden takip edişi İskoçya'yı bu alana dair yapılan karşılaştırmalı analizlerin uç vakalarından biri haline getirmektedir.

İskoçya’da kapitalistleşme sürecine ve milliyetçilik anlatısının yükselişine dair yapılan araştırmaların literatürde iki farklı izleği takip ettiği söylenebilir. Bu izleklerden ilki 17. ve 18. yüzyılda İskoçya’da gelişmeye başlayan burjuvazi sınıfının karakteristik yapısında ve İskoç kimliğinin oluşumunda İngiltere’nin etkisine odaklanarak İskoç milliyetçiliğinin bir tür kastrasyona uğradığını öne sürer. Bu perspektife paralel olarak görülebilecek bir diğer izlek ise hızlı kapitalistleşmeye yönelik savın doğruluğunu kabul etmekle birlikte bu sürecin yalnızca *Lowland* olarak adlandırılan İskoçya’nın güney bölgesi için geçerli olduğunu ifade eder. Buradaki düşünce esasen, İskoçya’nın çok daha yüksek rakımlı *Highland* bölgesi ile hem İngiltere hem de Avrupa için daha ulaşılabilir olan *Lowland* bölgesinin coğrafi ve sosyal nedenler ile birbirine denk olmayan bir gelişme çizgisi takip etmesidir.

Bu çalışma bahsi geçen perspektifleri bir başlangıç noktası olarak ele alarak İskoçya’nın kapitalistleşme süreci ile siyasal alandaki milliyetçilik fikrinin temsili arasındaki gerilimi üzerine ortaya çıkan argümanları ve karşı argümanları açıklamayı hedeflemektedir. Bu anlamda ilk olarak Weberci anlayıştan hareketle İskoçya’da kapitalizmin yükselişi hakkındaki tartışmalara yer verilecektir. İkinci başlıkta Wallerstein’in dünya sistemleri analizine göre İskoçya’nın İngiltere’yle ilişkisine odaklanılarak yukarıda bahsi geçen kastrasyon argümanı detaylandırılacaktır. Takip eden bölümlerde bu argümanın çeşitli yansımalarına yer verilecek olmakla birlikte üçüncü tartışmada İskoçya’daki tarımsal dönüşüme, burjuvazi sınıfının oluşumuna ve endüstrileşme sürecine dair argümanlar Marksist bir pencereden ele alınarak siyasal milliyetçilik anlatısındaki ketlenmenin sınıfsal boyutuna vurgu yapılacaktır. Son başlıkta ise İskoçya’nın tarihselliğine ve İskoç kimliğine dair argümanlara odaklanılarak bu argümanların İskoç milliyetçiliğindeki değeri incelenecektir.

2. CALVİNCİ KİLİSENİN KAPİTALİSTLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ

McKinley ve Mutch, ‘*Accountable creatures*’: *Scottish Presbyterianism, Accountability and Managerial Capitalism* isimli makalelerinde, Weber’in kapitalizmin ruhu ve Protestan kültürü üzerine öne sürdüğü tezi spesifik olarak İskoçya örneğinde inceler. Yazarlara göre 1690 yılında İskoçya parlamentosunun İskoç Kilisesi’nde Presbiteryen bir yönetimi onaylaması, yalnızca kilisenin yönetimine ya da dini kabullere yönelik bir değişimi değil aynı zamanda günlük yaşam içerisinde insanların yaşam tarzlarında da bir değişimi doğurmuştur (McKinley & Mutch 2015: 243). Metin içerisinde bu argümanı desteklemek üzere yeni kilise ile değişim gösteren iki unsurdan bahsedilir. İlk olarak Calvinist kilise, eski kilise geleneklerinden farklı olarak kilisenin faaliyetlerine yönelik katı bir kayıt tutma geleneğini beraberinde getirmiştir. Presbiteryen anlayışta sürekli olarak hesap verilebilirlik ve öz disiplin/denetim vurgusunun yüksek oluşu özellikle kilise yönetimine dair detaylı bir arşivin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İkinci noktada ise eski kiliseden farklı olarak bir din görevlisinin huzurunda yapılan günah çıkarma (confession) seanslarının yerini yine öz disiplin/denetim anlayışına bağlı olarak bir aracıya ya da herhangi bir mekânsal gerekliliğe ihtiyaç duymaksızın bireysel itiraf ve

günah çıkarma alışkanlıkları alır (2015: 246). Bu çerçeve içerisinde bireyin, her an için kendisini sorgulaması gerekir.

Makale içerisinde bu iki özellik Foucaultcu bir analiz yönetimi ile ele alınır ve kilisenin içerisindeki dönüşümün, günlük yaşamın pratiklerine nasıl yansıdığını ya da burada ne gibi değişiklikler yarattığını kavrayabilmek üzere 18. ve 19. yüzyılda İskoçya’da kaleme alınan günlükler incelenir. Bu incelemelerde göze çarpan başat unsur, 18. yüzyılda İskoçya’da yükseliş gösteren endüstriyel girişimlerin sahip olduğu düzenli muhasebe kayıtlarının, girişimcilerin günlüklerinde yer alan “sorumluluk”, “disiplin” ve “denetim” gibi unsurlara referans vermesidir. Örnek vermek gerekirse metin içerisinde incelenen Charles Cowan isimli bir Protestan girişimcinin tuttuğu günlükte, piyasaya veya muhasebe işlemlerine dair alınan notlar sürekli olarak dini atıflar ve kişinin kendisi üzerinden dindarlığını sorguladığı bir dil ile iç içe geçmiştir (2015: 249). Böylesi bir yansımanın elbette ilk işaretlerinden biri çeşitli kilise temsilcilerinin ve çalışanlarının o dönem İskoçya’da gelişmekte olan kâğıt ve pamuk gibi endüstri alanlarında çalışmak üzere görev alabilmesidir. Bireyler bu tip bir geçiş esnasında kilisenin yöntemlerini ve Calvinci fikri beraberinde endüstriyel alana taşıyarak dini bir pratiğin gündelik yaşama nüfuz etmesinde rol oynamıştır. Ancak burada vurgulanması gereken esas nokta şudur ki yazarların başlıkta ve metin içerisinde kullandığı aynı kökten türeyen “*accountable*” ve “*accountability*” sözcükleri esasen bir kelime oyunuyla Presbiteryen inancının İskoçya’nın kapitalistleşme sürecindeki etkisine işaret eder. Bu kelimeler ilk olarak Calvinci ahlak ile gelen bireysel/işsel günah çıkarma geleneğinin sürekli kendini gözetim altında tutan dolayısıyla sorumluluk bilinci yüksek bireyleri anlatmaktadır. Bununla birlikte ikincil olarak aynı kelimeler, bu bilincin dönemin İskoç iş insanlarının muhasebe kayıtlarında veya daha genel bir tabirle yönetimsellik anlayışında okunabileceğinin altını çizer. Dolayısıyla McKinley ve Mutch’a göre İskoçya’da kapitalist ruhu öne çıkaran Calvinci disiplin yönteminin 18. yüzyılın günlük yaşam pratiklerine yerleşmesi Weber’in Protestan ahlakı ve kapitalizme dair tezini onaylamaktadır (2015: 250).

Ancak Tony Dickson ve Hugh McLahlan, benzer bir güzergâhı takip ederek İskoçya özelinde dini geleneklerdeki dönüşüm ile kapitalistleşme sürecinin başlangıcı arasında bir ilişki kurulabileceğine yönelik görüşlere karşı çıkar. Yazarlara göre söz konusu korelasyonun varlığını iddia eden çalışmaların temelde iki tezi bulunur. Bunlardan ilki Protestan etiğın, kapitalist ruhun gelişimine katkı sağladığıdır. İkincisi ise kapitalist ruhun ortaya çıkmasının Batı kapitalizminin gelişimi için gerekli olan pek çok faktörden biri olduğudur (Marshall 1980). Makale içerisinde sorgulamaya açılan alıntılarda, 18. yüzyılda yükseliş gösteren girişimci kesimin Weber’in öne sürdüğü üzere kâr arayışı içerisinde iş sahalarını genişletme yolunda bir ivme kazandığı iddia edilir. Ancak yazarlara göre bu argümanlar içerisinde Weberci tez ile Calvinizmi birbirine bağlayan bir ilişkiden söz etmek mümkün değildir. Çünkü İskoçya’da Calvinizmin kökenleri çok daha erken dönemlere rastlıyor olmasına rağmen kapitalizmin gelişmesi geç bir zamana denk düşmektedir (Dickson & McLahlan 1983: 560). Bu savdan anlaşılacağı üzere Dickson ve McLahlan, 18. yüzyılda İskoçya’da görülen hızlı kapitalistleşme sürecini

değerlendirirken bir milat olarak kabul edilen 1690 yılını bir sebep değil, sonuç olarak okur. Yazarlar için Protestan etiğin İskoçya'da kapitalist ruhun gelişiminde ve feodal yapıların yıkılmasında etkili olduğunu söylemek öncelikle ekonomide geleneksel yöntemler ile yeni kapitalist eğilim arasında kesin bir kopuş gerçekleştiğini iddia etmek anlamına gelir. Oysa metin içerisinde yapılan analize göre, İskoç modernleşmesinin *Lowland* bölgesinin bir kısmına sıkışmış olması, İskoç coğrafyasının büyük bir çoğunluğunda ücretli emek kapsamının oluşmamasına sebep olmuştur. Bununla birlikte böylesi bir dengesiz gelişmenin varlığı yazarlara göre, *Lowland*'de meydana gelen bu farklılığa pek çok faktör arasından neyin sebep olduğunu spesifik olarak belirleyebilecek herhangi bir araştırmayı imkânsız kılmaktadır (1983: 566-567).

Bu bakışı sürdüreceğ olursak McKinley ve Mutch'un günlüklere başvurarak İskoçya'da kapitalist ruhun yükselişini açıklamaya çalışan bakış açısına metodolojik olarak bir eleştiri cephesi oluşturmak mümkündür. Bu iki yazara göre kilise yönetiminde meydana gelen değişikliklerle beraber ortaya çıkan kayıt tutma pratiği, İskoçya'nın endüstrileşme sürecinde tutulan günlüklerde kendini göstermektedir. Ancak 18. yüzyıl İskoçya'sında gündelik yaşama dair böylesi bir arşivin bulunmasının zor olması nedeniyle makale içerisinde merkeze alınan dönem ile Calvinci kilisenin etkisinin henüz ortaya çıkmadığı dönem arasındaki farklılıkları karşılaştırabilmemiz için yeterli örnek bulunmamaktadır. Bir başka deyişle kilise fikrinin ve uyguladığı pratiklerin gündelik yaşamda meydana getirdiği değişiklikleri somut bir şekilde ortaya koymak için makale içerisinde yer verilen tek dayanak, kilisenin yönetsel faaliyetlerinde meydana gelen değişikliklerdir. Presbiteryen inancın tetiklediği bir kapitalistleşme sürecinin gündelik yaşamda meydana getirdiği kırılmayı gözlemleyebilmek için 17. ve 18. yüzyılın öncesine uzanan, gündelik yaşama dair bir belge sunulmamıştır. Bununla birlikte Calvinizmi merkez alan tartışmalarda açık olarak görüldüğü üzere, uluslararası alanda incelenebilecek pek çok etkileşim alanından biri olan dini inancın etkisi yalıtılarak İskoçya'nın modernleşmesinde bu unsur bir dönüşümün ateşleyicisi olarak kabul edilmiştir. Burada verilebilecek en basit örneklerden biri Calvinizmi temel alan bir tartışmanın İngiltere ile İskoçya arasındaki ilişkiyi ikinci plana atmış olmasıdır. Literatürde özellikle 1707 yılı, İngiltere ile İskoçya'nın Birlik Yasaları'nı kabul ettiği yıl olarak İskoçya'nın kapitalistleşme sürecinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Nitekim bu çalışma içerisinde yapılan tartışmanın daha kapsamlı bir hale gelebilmesi için öncelikle bu birliğin ve uluslararası yönelimlerin İskoç coğrafyasını nasıl etkilediğini incelememiz gerekir.

3. İSKOÇYA TEMELİNDE DÜNYA SİSTEMLERİ ANALİZİ

İskoçya'da kapitalistleşme ve milliyetçilik temaları üzerine literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde coğrafyayı esas alan tartışmaların ağırlıklı olarak farklı açılardan Wallerstein'in dünya sistemleri teorisine referans verdiği gözlemlenebilir. Kökenleri bağımlılık teorisyenlerinin merkez-çevre ayrımına dayanan dünya sistemleri teorisi, kapitalist dünya ekonomisinde sermaye birikimi açısından merkez, çevre ve yarı-çevre kategorilerinde bulunan ülkelerin siyasal, kültürel ve sınıfsal olarak nasıl

çeşitlilik gösterdiğine, bu çeşitlenmenin ülkelerin jeopolitikasını nasıl etkilediğine ve böylesi bir sistem içerisinde yatay ve dikey anlamda ülkelerin birbirleriyle nasıl ilişkiler geliştirdiklerine odaklanmaktadır (Wallerstein 2011). Smout'a göre dünya sistemleri analizinde Wallerstein şu öncülleri ortaya koymuştur: Üretim endüstrisinde, uluslararası iş bölümü söz konusu olduğunda her zaman için getirisi yüksek olan alanlar merkezde toplanırken, getirisi düşük olanlar çevrede kalır. Ticari mantık gereği getirisi düşük ve emek yoğun üretimi üstlenen çevre, bir noktadan sonra merkezin bir tür uydusu haline gelir. Smout'un nezdinde dünya sistemleri teorisini savunanlar zengin ulusların oluşturduğu merkez ülkeler ile çevredeki ülkeler arasında bir sömürü ilişkisi olduğunu ve dolayısıyla bu sistem içerisinde zengin ülkelerin gittikçe zenginleşirken fakir ülkelerin gittikçe fakirleşeceğini ileri sürer (Smout 1980: 602).

Bununla birlikte Smout'un da İskoçya'ya dair görüşlerinde ortaya çıktığı üzere daha yakın durduğu bir başka grup ise ticari ve ekonomik bağların, yalnızca zengin ülkelerin değil aynı zamanda fakir ülkelerin de zenginleşebileceği bir olanağı ortaya çıkardığını savunur. Bu argümanı geliştirebilmek için Smout, “uydu” ve “bağımlı” ülke kavramları arasında bir ilişki kurarak bir ülkeyi bağımlı kılan özellikler nelerdir sorusunu sorar ve Alan Gilbert'ın konu üzerindeki görüşlerine başvurarak böylesi bir bağımlılığı belirleyen dört temel faktörden bahseder. Bu faktörlerden ilki bağımlı ülkelerin, belirli bir zengin ülkeye gerçekleştirilen çok sınırlı ürün ihracatına karşılık büyük bir oranda ithal ürünü kendi topraklarına çekmek zorunda kalmasıdır. İkincil olarak, bağımlı ülkeler çeşitli araştırma ve gelişim alanlarından yoksun olduğu için zengin bölgelerden teknoloji ithal eder. Üçüncü faktör, ilk iki maddenin destekleyicisi olarak hem üretim endüstrisinde hem de teknolojiye yapılan ithalatın merkez ülkelerden gelecek olan yabancı sermayenin ülke içerisine genişlemesine işaret eder. Böylesi bir genişleme uydu ülkeler için yabancı sermayeyle birlikte kimi siyasi ve ekonomik yaptırımları da beraberinde getirecektir. Son olarak ise görece daha baskın olan ülkeler bağımlı ülkeleri kültürel olarak etki altına alır ve zengin ulusların hayat standardı bu ülkeler için soyut manada düşünce ithalatının önünü açar (1980: 604).

Yazar, bu çerçevede içerisinde söz konusu bağımlılık faktörlerinin İskoçya için ne kadar geçerli olduğunu anlamaya çalışır. Bunun için hem literatürde kimi yazarlar tarafından kapitalistleşme sürecini ilk tamamlayan ülke olarak kabul edilen İngiltere'nin Wallersteinci bir analizde merkez ülkelerden birini temsil etmesi hem de İngiltere ile İskoçya'nın birbirine yakın iki ülke olarak içerisinde buldukları siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler nedeniyle Smout, bu iki ülke arasındaki bağa odaklanır. Onun için İskoçya ve İngiltere arasındaki ilişki radikal bir Wallersteinci analize paradoks oluşturmaktadır. Çünkü her ne kadar 18. yüzyıl başlarında İskoçya ticari anlamda İngiltere'ye bağımlı bir ülke olsa da özellikle 1707 yılındaki Birlik Yasaları'nın ardından bu iki ülke arasındaki denklemde merkez ülke ile ilişki içerisinde olan nispeten az gelişmiş İskoçya'nın daha çok fakirleşmesi gerekirken 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde İskoçya hem kültürel hem de ekonomik olarak kapitalistleşme yolunda büyük adımlar atabilmiştir. Smout, buradaki tezatlığı açıklarken ilk olarak İngiltere ile İskoçya'nın hiçbir

zaman tam olarak bir birleşme gerçekleştirmediğini iddia eder (1980: 611). Ona göre 1707 yılının ardından İskoçya'nın sahip olduğu haklar -İngiltere'den ayrı kendi kilise yönetimini belirleyebilmesi, kendi eğitim sistemini yürütmesi ve kendi yasalarını düzenleyebilmesi- 18. yüzyılın başlarında esasen İskoçya'nın İngiltere'yle olan ilişkisinin herhangi bir Avrupa ülkesinden farklı olmadığını gösterir. Bir diğer taraftan Smout'a göre İskoçya'nın sahip olduğu kimi özellikler bu ülkenin dünya sistemleri teorisinde sömürülen veya daha çok fakirleşen ülkeler arasına katılmasının önüne geçmiştir. Bu özellikler arasında öncelikle İskoçya'nın halihazırda 17. ve 18. yüzyıl içerisinde tarımsal üretimde ihtiyaç fazlasını üretebilecek kadar ileri gitmesi bulunur. Bununla birlikte İskoçya'nın Avrupa'ya yakın coğrafyası bu ülke için ticari ilişkilerin gelişimini kaçınılmaz kılmıştır. Son olarak ise yazara göre İskoçya, herhangi bir merkezi gücün etkisi altında asimile olamayacak kadar güçlü bir kültürel yapıya sahiptir (1980: 624). İngiltere ile olan ilişkisi, kendi ekonomik ve kültürel yapısı ve uluslararası alandaki konumuna dair bu özellikler nedeni ile "bağımlılığın" veya Birlik Yasaları'nın, İskoçya için bir engel teşkil etmediğini aksine merkez ülkelerle gelişmekte olan ticari ilişkilerin, sömürünün değil kalkınmanın önünü açtığını savunur.

Immanuel Wallerstein ise *One Man's Meat: The Scottish Great Leap Forward* isimli makalesinde, Smout'un İskoçya örneği ile dünya sistemleri analizi arasındaki kimi aykırı noktaları öne sürdüğü görüşlerine karşı, kendi teorisinin üzerinden bir kez daha geçecektir. Wallerstein kapitalist kalkınmada zengin ülkelerin zenginleşmeyi sürdürürken fakir ülkelerin de zenginleşebileceğini öne süren bu düşünceye iki karşıt argüman oluşturur. Yazara göre Smout'un makalesinde öne sürdüğü gerekçeler esasen İskoçya'nın belirli bir dönem aralığında neden ekonomik ilerleme kat ettiğini açıklayamaz. Çünkü Smout'un makalesinde yer verdiği tarım, ticaret ve kültüre dair kimi karakteristik özellikler, ancak bir tarihselliğin süregiden akışını açıkladığı için İskoçya'nın ani kapitalistleşme sürecini başlatan tek ve silik unsur olarak İngiltere ile birleşmeyi öne çıkarır. Ancak Wallerstein Birlik Yasaları'nı İskoçya'yı ileri taşıyan bir etmen olarak değerlendirme konusunda şüphelidir. Ona göre dünya sisteminde kimi bölgelerin hangi şartlar altında çevreden yarı-çevreye yükselebileceğini tartışırken İskoçya örneklem olarak seçildiği takdirde bu durum, ya dünya ekonomisindeki genel bir yükseliş ivmesinden yararlanarak ya da genel bir düşüş dönemi içerisinde kendi ayakları üzerinde durarak mümkün olabilir. Wallerstein bu noktada ilk ihtimale daha yakındır. Çünkü Smout'un da altını çizdiği kapitalistleşme süreci, Yedi Yıl Savaşları'nın ardından Büyük Britanya'nın Fransa'yı mağlup ettiği ve İngiltere'nin daha geniş bir pazar imkânı yakalayabildiği döneme rastlamaktadır. Bu nedenle yazar, İskoçya'nın 18. yüzyılda yaşadığı ekonomik yükselişin sebebi olarak dünya ekonomisindeki genel yükselişe işaret eder (Wallerstein 1980: 636 - 637). İkinci karşıt argümanda ise *Lowland* ve *Highland* bölgelerinin söz konusu gelişimden eşit şekilde etkilenmemeleri örnek olarak gösterilir. Wallerstein, her ne kadar *Lowland*'de bulunan elit kesimin, 1707 yılının ardından İngiltere ile geliştirdiği ekonomik bağlar nedeniyle dünya ekonomisinin gelişmesinden olumlu yönde etkilense de aynı gelişmenin kuzey *Lowland* ve *Highland* için geçerli olmadığını altını çizer. Buradaki temel faktör Wallerstein'a göre

İngiltere ile gerçekleştirilen birliğin esasen İskoçya'nın özgürce verdiği bir karardan ibaret olmamasıdır. Ekonomik ve siyasal zorunlulukların doğurduğu birlik, bir yandan bu birliği savunan küçük bir kesimin ekonomik refahına katkı sağlarken diğer yandan İskoçya'nın geri kalan bölgelerinde sömürü ilişkisini sürdürmeye devam etmiştir. Dolayısıyla bu özellikler göz önüne alındığında İskoçya örneği kapitalist sistem içerisindeki çevreleşme kapsamına bir istisna oluşturmayacaktır (1980: 639).

Nairn, Wallerstein'in yükselttiği bu itirazı İskoç milliyetçiliğinin gecikmeli yükselişinin bir nedeni olarak açıklar. Nairn'e göre Birlik Yasaları'nın bütünsel anlamıyla bağımlı bir İskoç devletini öngörmemesi, yönetici kesimin bir tür Dr. Jekyll ve Mr. Hyde ikiliğine sahip olmasına sebep olmuştur. Birlik bir yandan İngiltere'ye karşı anayasal talepler bildirme hakkını elinde tutarken bir yandan yükselen burjuvazi sınıfının pragmatik ihtiyaçları doğrultusunda gönüllü bir kolonizasyonun üretimini sağlamıştır. Yönetici sınıf ile burjuvazi arasındaki bu kısa devre hali, Avrupa ülkelerinde takip edilen milliyetçilik yöneliminin bir kastrasyonla/engelle karşılaşmasına neden olmuştur (Nairn 1997: 191). Nairn'in yaptığı bu okuma bizi literatüre Anderson-Nairn tezi olarak bilinen argümana yönlendirmektedir. Bu argümana göre İngiltere'nin ilk endüstrileşen ülke oluşu ve tam manasıyla şiddetli bir burjuvazi devrimine sahne olmaması nihayetinde aristokrat kesimin varlığını sürdürebilmesine önyak olmuştur. 1707 yılında gelen Birlik Yasaları'nın İskoçya'ya sağladığı kısmen özerk konumun İskoçya'yı bir yandan kimi toplumsal oluşumlarını korurken diğer yandan İngiltere'nin ekonomik üstünlüğünden pay alacak bir yere yerleşirmesi, İskoçya'da da benzer şekilde burjuvazi-devlet çatışmasını askıya almıştır (Jackson 2014: 51). Ancak Nairn'in ketlenme üzerine kurduğu bu metaforik çıkarım, dünya sistemleri analizindeki merkez-çevre ilişkisiyle sınırlı değildir. Dahası benzer bir ketlenme halini İskoçya'nın Birlik öncesi sınıfsal dönüşümlerinde ve İskoç kimliği tartışmalarında da okumak mümkündür.

4. İSKOÇ MİLLİYETÇİLİĞİNDE SINIFSAK KETLENME

Nairn'in İskoç milliyetçiliğine yönelik dünya sistemleri analiziyle paralel bir biçimde çizdiği çerçevede bahsi geçen ketlenmenin daha berrak bir zemine oturması için öncelikle Wallerstein'in teorisinde vurguladığı sınıfsal dönüşüm ve jeopolitika ilişkisinin açıklanması gerekir. İskoçya'nın kapitalistleşme sürecinde üretim ilişkilerinin ve sınıfsal çatışmaların dönüşümüne odaklanan Marksist analizlerin en geniş manasıyla Neil Davidson'un çalışmalarında temsil edildiği söylenilebilir. Davidson birbirini tamamlayan iki makalede, İskoçya'nın 17. ve 18. yüzyıllar arasında geçirdiği modernleşme sürecini tümüyle olmasa da Robert Brenner'in analizlerine yakın bir noktadan okur. Davidson her şeyden önce İngiltere'nin kapitalistleşme adımlarını atan ilk ülke, İskoçya'nın ise ikinci ülke olduğunu ileri sürer. Öyle ki İskoçya her ne kadar Marksist literatürde az temsil edilmiş olsa da yazara göre bu süreçte Avrupa ülkelerinin gelişimine rol model oluşturabilecek ülke yine İskoçya'dır (Davidson 2004a: 227).

Davidson, İskoçya'nın feodal dönemde sahip olduğu sınıf yapısından bahsederken Marksist paradigmanın feodal yönetimi yalnızca yönetici sınıflar arasındaki bir siyasal etkileşimden ibaret kabul etmediğini söyler. Bu bakış açısına göre feodalizm, toprak sahipleri ile çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu öteki sınıflar arasındaki sömürü ilişkisinin tezahürüdür. Böylesi bir ilişkide toprak sahipleri halihazırda köle emeğinden kazanç sağlamakla birlikte köylünün artı emeğine de kira yoluyla el koyar. Ve nihayet üretimi gerçekleştiren köylülerden artığın çekilebilmesi için toprak sahipleri ile köylüler arasındaki ilişki baskı araçlarını kaçınılmaz kılar. Davidson'a göre İngiltere'de feodal ilişkileri geride bırakıp merkantilist ekonomi fikirlerini savunan burjuvazi sınıfının güçlendiği bir eşik olarak 1688 Devrimi'ni göz önünde bulunduracak olursak bu tarih, İskoçya için aksine feodal toprak sahibi kesimin etkisini artırdığı bir döneme işaret eder. Bu dönem içerisinde toprak sahipleri, sahip oldukları yasal sınırlardan güç alarak kiracılar üzerindeki otoritelerini sürdürmeye devam etmiştir. Yazara göre toprak sahiplerinin kiracılar ile olan bu feodal ilişkisinde karşıt bir unsur olarak İskoçya Tacı'nı bulamamasının sebebi Tac'ın, İngiltere'nin ekonomik yükselişi karşısında içsel bir çatlak yaratmamak için toprak sahiplerini desteklemesidir (2004a: 234). Ancak Davidson bu sömürü ilişkisinin sürmesinin bir diğer sebebinin de kiracılar için direniş imkanlarının kapalı olmasıyla açıklar. Çünkü yazara göre İskoçya'nın görece olarak az nüfusa ve dağınık yerleşime sahip olması özellikle *Lowland* bölgesinde sınıfsal bir birlikteliği imkânsız kılmıştır. Highland bölgesi içinse daha önce bahsedildiği üzere bu bölgenin zorlu bir coğrafyada yer alması ve klanlaşmış yönetim birimlerinden oluşması feodal yapının sürdürülmesi için uygun bir zemin yaratmıştır (2004a: 244). Bununla birlikte Davidson, İskoçya'nın içerisinde bulunduğu bu feodal çıkmazın 17. yüzyılın son çeyreğinde hissedilen krizlerle çözülmeye başladığını ileri sürer.

Bu krizlerden ilki 1690 yılına gelindiğinde tarım sektöründeki üretimin pazarın ihtiyaçlarını karşılayamamaya başlamasıdır. Üretimdeki bu eksikliğe ek olarak yine bu dönem içerisinde İskoçya'nın sık sık karşı karşıya kaldığı kıtlıkla bir kez daha yüzleşmesi söz konusu krizin etkilerini derinleştirmiştir. Bir diğer taraftan ürün eksikliği, ihraç edilen ürünler üzerinde kârı düşürürken, ithal edilen ürünlerin değerini artırmıştır (2004a: 247). İskoçya'nın 1690'lı yıllarda yaşadığı bu krizler İskoç yönetici sınıfını İngiltere ile oluşturulabilecek bir birliğe mahkûm kılmıştır. Böylelikle bir önceki bölümde yapılan tartışmada Wallerstein'in Smout'a yönelttiği eleştirinin -1707 yılındaki birleşmenin İskoçya'nın özgürce verdiği bir karar olmadığı- Davidson'un analizinde de yer bulduğunu söyleyebiliriz.

Bu çerçeveden çıkarılabilecek bir diğer sonuç ise İskoçya'daki milliyetçilik fikirlerinin iki farklı ketlenmeyle karşılaşmış olmasıdır. İlk olarak 1707 yılından önce Tac'ın İngiltere'nin etkisine karşı toprak sahiplerinden yana konumlanışı feodal düzen karşısında yeni bir siyasal antagonizmanın ortaya çıkışını soğurmuştur. İkincil olarak ise Birlik Yasaları'yla birlikte yine İngiltere'nin getirdiği ekonomik kalkınma, Avrupa'daki tecrübelerle benzer olarak orta sınıfın yönetici kesim karşısında oluşturabileceği muhtemel bir siyasal karşıtlığın önüne geçmiştir (Nairn 1997: 204). Birlik'in öncesinde ve sonrasında milliyetçilik fikri karşısında çıkan bu engelin bir ketlenme olarak metaforlaştırılması aynı zamanda

tarihsel anlamda fiziksel bir karşılaşmaya da dayanır. Davidson'a göre birleşmenin ve birleşmeyi getiren şartlar karşısında toprak sahiplerinin önünde üç alternatif vardır. Bunlardan ilki kendilerini kapitalist toprak sahiplerine dönüştürebilmek için bir atılım gerçekleştirmektir. İkinci alternatif, kiracılardan elde edilen artığı en üst seviyeye çıkararak belirli bir kaynak oluşturmaktır. Son alternatif ise yine ikinci alternatif ile zaman zaman birlikte kullanılabilme üzere kiracılar üzerindeki ekonomik baskıların artması için kimi politik çözüm arayışlarıdır (Davidson 2004a: 252-253). Yapılan tarihsel okumalar, 1707 Birlik Yasaları'nın ardından toprak sahiplerinin bu seçenekler arasından ilk olarak ikinci ve üçüncü seçeneğe yöneldiğini gösterir. Ancak yine bu tarih, İskoçya'da feodal toprak sahipleri kendi hakimiyet alanlarında etkinliklerini artırma arayışındayken karşılarında feodal yapıları geride bırakmış olan İngiltere'yi bulmaları anlamına gelir. Davidson, her ne kadar feodal güçler İngiltere'de 1688 sonrası tahta karşı hareket yürüten II. James yanlılarına (Jacobite) yakın olsa da İskoçya'nın çeşitli bölgelerinde çıkan ayaklanmalar ve iki tarafın çeşitli alanlarda verdikleri mücadelenin ardından 1745 yılına gelindiğinde, İskoçya'daki feodal güçlerin tam olarak yenilgiye uğradığının altını çizer. Yazara göre bu tarihten sonra tüm askeri ve yerel kuvvetlerinden arındırılan feodal toprak sahiplerinin kapitalist üretim biçimine uyum göstermekten başka çaresi kalmamıştır (2004a: 264). Dolayısıyla bu anlamda İskoç milliyetçiliğini boğan unsur yalnızca İngiltere'nin ekonomik avantajı değil, aynı zamanda askeri gücüdür.

Diğer taraftan Gellner'in tarım toplumu ile endüstriyel toplum arasında kurduğu karşılaştırmaya pratik anlamda yaklaşabilmek ve toprak sahibi sınıfın bu coğrafyadaki dönüşümünü de sorgulamak gerekir. Davidson'a göre 1745 yılının ardından eski üretim tekniklerinin dönüşümünü savunan reformist toprak sahipleri bir yandan tarım tekniklerinde kimi değişiklikleri gözetirken bir yandan kırdaki sınıf ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu iki değişikliğin gerçekleştirilmesinde İskoçya'nın izlediği yol açıklanırken eşitsiz ve/ancak bileşik gelişme (uneven and combined development) terimine referans verilmektedir (Davidson 2004b: 415). Bu çerçevede içerisinde nispeten daha az gelişmiş olan İskoçya, söz konusu dönüşümleri gerçekleştirebilmek için İngiltere'nin uzun bir döneme yayılmış olan deneyimlerini takip etmek yerine bu ülkenin halihazırda geliştirmiş olduğu siyasal ve sosyal teknolojiyi kendisine adapte etmeye çalışacaktır. Ancak ilerideki tartışmalarda da göreceğimiz üzere bu tarz bir adaptasyon İskoçya'da hem bölgesel hem de sınıfsal olarak birbirinden kopuk ve eşitsiz gelişim çizgilerinin doğmasına yol açmıştır. İskoçya'nın sahip olduğu bu eğilimden iki sonuç çıkarılabilir. Bunlardan ilki elbette İskoçya'nın kapitalistleşme tecrübesinin İngiltere'den farklılık gösterdiğidir. İkincisi ise yine bu farklılığa ek olarak İskoçya'daki tarımsal ve sınıfsal dönüşümlerin yüzyıllara yayılmış bir sürede aşağıdan başlayan bir hareketle değil, belirli bir kapitalistleşme tecrübesinin doğrudan adaptasyonu nedeniyle yukarıdan gerçekleştirildiğidir.

İskoçya'da toprak reformunun gerekliliğini savunan toprak sahiplerinin, üretimin ve elde edilen kârın yükseliş göstermesi için özellikle dört noktada değişim öngördüğü söylenebilir (2004b: 423). Bunlardan ilki topraktan alınan kiranın aynı olarak ödenme yoluna son verilerek nakdi olarak ödeme

yapılmasıdır. Davidson, emek karşılığında ödenen kiranın toprak sahipleri için belirsiz ve ölçülemeyecek bir değer yarattığı ve nakit ihtiyacının baş göstermesi nedeniyle toprak sahiplerinin bu değişimi savunduğunu söyler. Yine bu kesime göre yapılması gereken ikinci değişiklik müşterek arazilerin bölünmesi ve o dönem *Highland* bölgesindeki açık arazilerin ekimi için uygulanan benzer bir sistem olan *runrig*lerin kaldırılmasıdır. Toprak sahiplerinin müşterek ve açık arazilere dair bu önerisinin nedeni bahsi geçen topraklardaki sınırların belirsizliğinin ve kalıcı yerleşimi desteklemeyen bu yapıların, üretimde istikrarı sekteye uğratmasıdır. Davidson'a göre toprak sahiplerinin uygulamaya koymak istediği üçüncü nokta, ticari anlamda değeri olan mülkler oluşturmak maksadıyla kimi bölgelerden kiracıların arındırılmasıdır. Ancak daha sonra göreceğimiz üzere büyük bir çoğunluğu *Highland* bölgesinde bulunan İskoçya'nın eski feodal yerleşim bölgeleri bu isteğin karşısında yer alacaktır. Yazarın vurguladığı son reform noktası ise daha önce yazılı bir belgeye dayanmadığı için kira süresi keyfiyete bağlı olan topraklarda uzun erimli kira anlaşmalarının düzenlenmesidir. Diğer üç değişim alanında olduğu gibi bu reform düşüncesinin altında yatan neden de yine kapitalist toprak sahiplerinin uzun erimli kira anlaşmalarının üretimde öngörülebilirlik yaratacağını düşünmesidir.

Yazara göre altı çizilen reformlar hem *Lowland* hem de *Highland* için aynı anda uygulamaya konmuş olsa da bu iki bölgedeki dönüşüm aynı hızda ilerlememiştir. Bu noktada ilk iki bölümde *Highland* bölgesinin görece olarak daha geç kapitalistleşme sürecine dahil olmasının veya *Lowland* ile aynı hızda modernleşme adımlarını atamamasının, bölgenin coğrafyasıyla ve nispeten İngiltere'ye *Lowland*'den daha uzak oluşuyla açıklandığını hatırlayabiliriz. Ancak Davidson, *Highland* bölgesinin, toprak sahiplerinin uygulamaya koymak istediği reformlara geç adapte olma sebebinin, bu bölgedeki nüfusun askeri yöntemlerle toprak reformuna karşı çıkması olduğunu söyler. Özellikle reformist kesimin gerekli gördüğü üçüncü değişim maddesini tekrar ele alacak olursak bölgedeki nüfusun azaltılarak var olan tarımsal yapıda bir dönüşüme gitme arayışının bir direnişle karşılaşması kaçınılmazdır. Öyle ki İngiltere rejiminin gölgesinde olmasına rağmen reformist toprak sahipleri ile bu bölgedeki klanlar arasındaki gerilim 1760 – 1860 yılları arasında “Highland Tasfiyesi” adıyla anılan yüz yıllık bir sürecin sonunda çözülebilmiştir. Yazar, Highland Tasfiyesi'ni, birçok bölgede çeşitli derecelerde zor araçlarına başvurularak bölgedeki toprakların kiracılardan temizlendiği ve toprak sahiplerinin yüksek kâr arayışıyla var olan feodal üretim araçlarının yerine büyükbaş hayvan yetiştiriciliğini uygulamaya çalıştığı bir süreç olarak tasvir eder (2004b: 436 – 437). Nitekim Davidson'a göre 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde kapitalist toprak sahiplerinin uygulamaya koyduğu bu reform planı, nihayetinde bu kesimin gelirlerinde ani bir yükseliş seyrinin başlangıcını sağlamış ve özellikle *Lowland* bölgesindeki bu sermaye artışı endüstrileşmenin önünü açmıştır.

O halde Nairn'in psikanalizden ödünç aldığı ketlenme ya da kastrasyon tabirinin politik anlamda da önemli bir ayrıntıya işaret ettiği fark edilebilir. Freud'un ve ardından Lacan'ın çizdiği çerçevede bir tür kimliksel Oedipus Kompleksi'nin eşliğinde bulunan İskoçya yalnızca tek bir Öteki'nin/Baba'nın karşısında ulus olma ve elbette ait olma hazzından menedilmemiştir. Buradaki haz yasağının birden çok

Öteki'si ve katmanı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Wallerstein'in da altını çizdiği üzere İngiltere'nin elinde bulundurduğu ekonomik ve politik üstünlüktür. Ketlenmenin ikinci aşamasında ise Tac'ın İngiltere tehdidi karşısında tutunduğu denge politikası yatar. Fakat Davidson'ın *Lowland* ile *Highland* arasında yaptığı ayırım buradaki ketlenmenin bütünsel bir İskoç kimliğine yönelik olmaktan ziyade sınıfsal bir karaktere sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla İskoçya'da bir yandan kapitalistleşme adımları atılırken diğer yandan milliyetçi görüşlerin yükselememesinin nedeni politik alanda yansımaları bulamayan ekonomik araçların dönüşümüdür. Bu analizden hareketle İskoç kimliğinin kastrasyonu ancak bir sınıfsal kastrasyondur.

Terence Byres ise kimi noktalarda Davidson'ın görüşlerinden ayrılır. Byres'a göre İskoçya'nın tarımsal dönüşümünü açıklarken başvurulan kapitalizmin eşitsiz ve/ancak bileşik gelişimi konsepti, konuya dair dünya sistemleri analizi lehine bir indirgemecilik yaratır. Metinde yapılan Bernstein¹ okuması böylesi bir indirgemeciliğin, kapitalistleşme sürecinde geri kalmış ülkelerin endüstrileşme adımlarını atabilmek için önlerindeki tek yolun dışsal bir kaynağa erişimi öngördüğünü iddia eder (Byres 2016: 437). Ancak Byres, İskoçya'nın kapitalist dönüşümü ile İskoç Aydınlanması'nı birlikte okuyarak bu sürecin yalnızca uluslararası alandaki merkez-çevre ilişkisi ile açıklamaktan kaçınmayı önerir. Byres'ın temel argümanından bahsetmeden önce Davidson'ın analizinde gördüğümüz üzere eşitsiz ve/ancak bileşik gelişim terimine başvuran bir açıklamanın bütünüyle Wallersteinci bir analize sırtını yaslamadığını söyleyebiliriz. Davidson her ne kadar İskoçya'nın kapitalistleşme tecrübesinde İngiltere'nin rolünü yadırgamıyor olsa da öne sürdüğü argümanın temelinde kapitalistleşme sürecinin tetikleyicisi olarak İskoçya'nın 17. yüzyıl sonunda yaşadığı krizlerin altını çizer. Nitekim Byres'ın metnine bakacak olursak yazar, aynı dönem içerisinde feodal el koyma araçlarının bir sınıra ulaştığı ve toprak sahiplerinin var olmaya devam edebilmek için yeni üretim şekillerine uyum sağlaması gerektiği konusunda Davidson ile hemfikiridir (2016: 442). Fakat iki yazarın birbirinden ayrıldığı nokta İskoçya'daki köylü kesimin kapitalistleşme sürecinde oynadığı rolde yatar. Yukarıdaki tartışmada İskoçya ve İngiltere'nin kapitalistleşme sürecindeki farklılıklara değinirken Davidson, feodal yerleşim bölgelerinde zaman içerisinde zenginleşmeye başlayan kiracıların İngiltere'deki burjuvazi sınıfının oluşumunda önemli bir rol oynadığını söylerken İskoçya'da kapitalistleşme adımlarının reform arayışında olan eski feodal toprak sahipleri tarafından gerçekleştirildiğini iddia eder. Kısaca ifade etmek gerekirse ona göre İskoçya'da 18. yüzyılda oluşan burjuvazi sınıfının oluşumunda feodal köylü kesimin bir etkisi yoktur. Bununla birlikte Byres, köylü kesimin İskoçya'nın dönüşümünde önemli bir rol oynadığını söyler. Yazara göre İngiltere'de ve diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi feodal ekonomi

¹ İskoçya'nın kapitalistleşme sürecine dair burada bahsi geçen argümanlar esasen Henry Bernstein ile Terry Byres arasında geçen uzun soluklu bir tartışmanın safhalarından biridir. Genel olarak iki yazarın kapitalistleşme aşamasının yorumlanmasında temel bir farklılığa sahip olduğu söylenebilir. Makalede de görüleceği üzere Byres, geçmişten gelen dönüşümlerin bugün üzerindeki etkisi ve sınıfsal hareketlere odaklanırken Bernstein, küreselleşmenin ve mevcut şartların etkisini bu aşamanın okunmasında öncül olarak kabul eder.

içerisinde zenginleşmeye başlayan köylü kesim, eski üretim araçlarının kısıtlayıcı etkileriyle mücadele ederek toprağa bağlı yeni bir kapitalist sınıfı doğurmuştur (2016 : 446) (Hobsbawm 1973).

Elbette İskoçya'nın modernleşme sürecinde tartışılan tarımsal ve sınıfsal dönüşümle birlikte devletin bu süreç içerisindeki rolü ve feodal *burgh*lardan kapitalistleşmiş şehirlere doğru giden izleğin İskoçya'da kendini nasıl gösterdiği konusu tartışmanın bir başka boyutudur. R. A. Houston ve I. D. Whyte'in editörlüğünü yaptığı *Scottish Society 1500-1800* isimli kitap İskoçya'nın mekânsal dönüşümüne ve bu dönüşümü takip eden ekonomik gelişmelere dair bir analiz imkânı sunar. Houston ve Whyte, kitabın giriş bölümünde, 18. yüzyılda İskoçya'daki şehirleşme hızının İngiltere'ye nazaran daha hızlı seyrettiğini iddia eder. Yapılan karşılaştırmada 1500'lü yıllardan itibaren İngiltere'deki şehir nüfusunun kademeli olarak artışına rağmen İskoçya'nın 18. yüzyılda ani bir şehirleşme sürecinden geçtiği resmedilir (Houston & Whyte 2003: 6). Ancak iki yazar bu tablo içerisine birkaç nüansın eklenmesi gerektiğini söyler. Yukarıda da tartışıldığı üzere öncelikle şehirleşmenin tarihsel dönüşümüne dair sunulabilecek tüm resmi istatistikler esasen *Lowland* bölgesini merkez alır. Bir diğer taraftan İskoçya'daki şehirleşme hızının ani yükselişi aynı zamanda 18. yüzyıldaki ani ekonomik dönüşümlerin de bir göstergesidir. Daha önce yapılan tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda burada tekrar 1707 yılının etkisini muhtemel bir nedensellik bağı olarak anımsayabiliriz. Birlik Yasaları'nın ardından *Lowland* bölgesinde yoğunlaşmaya başlayan sermaye birikimi ve Highland Tasfiyesi ile birlikte yerinden edilen köylülerin ücretli iş gücü oluşturmak üzere *Lowland*'e hareketi bu yüzyıl içerisindeki şehirleşme hareketini açıklayabilir. Ancak Houston ve Whyte bu tarihsel periyodun birkaç adım gerisine giderek İskoçya'daki feodal *burgh*ların 16. ve 17. yüzyılda değişim göstermeye başladığını söyler (2003: 15). Yazarlara göre bu dönem içerisinde kırsal nüfus üzerinde toprak sahiplerinin mutlak zora dayalı bir hakimiyeti yoktur. Çünkü bu iki kesim arasındaki ekonomik ve sosyal ilişkileri dengeleyebilecek kimi aktörler mevcuttur. Kilisenin ve yerel mahkemelerin başı çektiği bu aktörler, bir yandan köylülerin toprağa olan bağlılığını tesis ederken -çeşitli ceza mekanizmalarını veya günah söylemini kullanarak- diğer yandan elde edilen artığın toprak sahibi tarafından çekilmesini sağlar (2003: 24).

Her ne kadar bu çerçeve içerisinde devletin veya merkezi hükümetin küçük bir rolü olduğu söylenebilirse de metinde yapılan analize göre 17. yüzyıldan itibaren merkezi hükümetin ağırlığı daha çok hissedilmeye başlanmıştır. Yasal düzenlemelerin genişlemesi, İskoçya'da iç ticaretin artışı, 1690 yılında gerçekleştirilen kilise reformu, vergilerin ve bürokratik işlemlerin ülke içinde yoğunlaşması ve son olarak askeri düzenlemeler, devlet ile *burgh*lar arasındaki ilişkilerin dönüşümüne dair bize ipucu verebilir. Bu noktada İskoçya'daki ekonomik dönüşümlerle birlikte şehir yaşamına dair ani bir gelişimden bahsetmek özellikle 16. ve 17. yüzyılda devletin kent yaşamına dahil olma sürecini göz ardı edecektir (2003: 93). Highland Tasfiyesi'nin İskoçya'nın kapitalistleşme sürecinde oynadığı rolü hatırlayacak olursak sermayenin yoğunlaştığı şehir hayatını şekillendiren unsur yalnızca Birlik Yasaları'nın veya piyasa güçlerinin baskısından ibaret değildir. Toplumsal yaşam birimlerindeki bu

dönüşümün başlangıcı, *burgh*ların bir topluluk olarak kendilerini ve yaşam alanlarını benimsemelerinin ardından kent ile merkezi kuvvet arasındaki ilişkilerin dönüşümü ile söz konusu olacaktır (2003: 153). Fakat Davidson'ın 17. yüzyılın son çeyreğini işaret ederek Taç ile feodal toprak sahipleri arasında kurduğu ilişki göz önünde bulundurulduğunda bu ilişkinin her zaman için bir çatışmadan ibaret olduğunu söylemek hata olacaktır. Çünkü Davidson'a göre hem 1707 yılından önce var olan ekonomik daralma nedeniyle hem de 1707 yılından sonra İngiltere'nin etkisiyle devlet ile toprak sahipleri arasında mutlak bir karşıtlıktan bahsedilemez.

5. İSKOÇ AYDINLANMASI ya da İSKOÇYA'YA ÖZGÜ OLAN

İskoçya'da kapitalizm ve milliyetçilik süreçleri arasında meydana gelen tezat seyrin, İngiltere'nin gölgesinde gelişen sınıfsal dönüşüm ve devlet-sınıf ilişkisi boyutunun yanı sıra genellikle İskoç kimliği ve İskoç Aydınlanmasını merkez alan sosyo-kültürel bir boyutu daha bulunmaktadır. John Brewer, *The Scottish Enlightenment and Scottish Social Thought c.1725–1915* isimli makalesinde İskoç Aydınlanması ve İskoç düşüncesi olarak tanımlanan kavramlar içerisinde İskoçya'ya özgü bir unsurun var olup olmadığını sorgular. Çalışmada, Thomas Reid, Adam Smith, Adam Ferguson ve David Hume gibi İskoç Aydınlanması'nın önde gelen düşünürlerinin yaşamlarına odaklanılarak 1745 yılının ardından İskoçya üniversitelerinde oluşmaya başlayan aydınlanma fikrinin içeriği araştırılır. Brewer'ın bu araştırma içerisinde ilginç bulduğu konulardan biri bu isimlerin gösterdikleri entelektüel başarılarının yanı sıra gelişim veya kalkınma kavramlarına yönelik bir şüphe taşımalarıdır (Brewer 2014: 6). Ancak 1690 yılının ardından Calvinici kilisenin İskoçya'da etkinliğini arttırdığını hatırlayacak olursak bu şüphe, entelektüellerin kimi coğrafyalarda olduğu gibi yeniliğe karşı dini bir baskı ile karşılaşmasının sonucu değildir. Brewer bu noktada tam karşıt bir pozisyona işaret ederek İskoç Aydınlanması'nın kurucu düşünürleri olarak anılan isimlerin insan doğası ve ahlak üzerine çalışmalar yaptığının altını çizer. Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* kitabında insan doğasına uygun olana dair yaptığı tartışmalar ve makalede vurgulandığı üzere toplumsal düşüncenin talih ve sükûnet söylemleriyle iç içe geçişi bu coğrafyadaki aydınlanma düşüncesinin içerisinde tamamen kilise yanlısı olmasa da toplumsal etiğe dair tartışmalar barındırdığını ortaya koyar (2014: 19). Dolayısıyla Brewer'a göre İskoç Aydınlanması kilise ile bilim insanlarının kimi noktalarda uzlaşma gösterdiği bir dönüşüme işaret eder. Bu noktada şu soru sorulabilir: Kilise ve bilim insanlarının kısmi uzlaşma noktaları ile aydınlanmacı düşünürlerin gelişime şüphe ile yaklaşan tavırları kendi içerisinde paradoks yaratmaz mı? Brewer bu soruyu yanıtlarken 18. yüzyılda İngiltere'nin İskoç düşüncesi üzerinde yarattığı baskıya dikkat çeker. Ona göre İngiltere'nin varlığı bir yandan bu iki aktörün özgün bir şekilde bir arada yaşamasını sağlarken bir yandan aydınlanmacı düşünürlerin, İngiltere'nin İskoçya'nın kapitalistleşme sürecindeki etkilerine şüphe ile yaklaşmalarına neden olmuştur (2014: 22). Makalenin merkez aldığı soruya dönecek olursak Brewer, İskoç Aydınlanması veya İskoçya'nın fikri ilerleyişinin özünde kültürel olarak doğuştan İskoç addedilebilecek unsur bulunmasa da 1700'lü yıllarda kilise ile bilim insanları arasında kurulan bu ilişkinin İskoç Aydınlanması'nın kendine has özelliklerinden biri olduğunu söyler.

Nairn'in analizinde de İskoçya'daki entelektüel kesimin, Avrupa milliyetçiliklerinde entelektüellerin gerçekleştirdiği fonksiyonu yerine getirememesinin nedenleri tam olarak buradaki özgün etkileşimin bir yansıması ve sınıfsal analizlerle birlikte İskoç milliyetçiliği önündeki ketlenmenin bir başka boyutudur. Nairn'in Hroch'tan mühlhem yaptığı yoruma göre milliyetçilik ilk önce az gelişmiş toplumlarda orta sınıfın içerisinde bulunduğu gerilimlerin entelektüel kesim tarafından dile getirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Ancak 18. yüzyılda İskoçya'nın geçirdiği eşitsiz ve/ancak bileşik hızlı kapitalistleşme süreci toplumsal gerilimleri temsil eden bir entelektüel anlatının oluşumunu dışlamıştır (Nairn 1981: 119). Çünkü önceki bölümlerde gördüğümüz üzere Birlik Yasaları'nın öncesinde ve sonrasında orta sınıflarla devlet arasındaki çatışmanın İngiltere'nin hem siyasal hem de ekonomik etkisiyle soğurulmuş olması entelektüellerin İskoç kimliğinin toplum bilincini ya da dayanışmasını biçimlendirecek bir romantik anlatının kurulamamasına neden olmuştur. Her ne kadar bu romantik anlatı, İskoçluğa atfedilen kimi geleneklerin ve sembollerin icadıyla kurulmaya çalışılmış olsa da böylesi bir milliyetçilik fikrinin siyasal alanda kendine yer bulması ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'nin ekonomik üstünlüğünü kaybetmesiyle mümkün olmuştur.

Benzer bir çizgi gündelik yaşamın ve dolayısıyla kültürün dönüşümüne dair ipucu verebilecek, 17. ve 18. yüzyıllarda İskoçya'da mimari yapının dönüşümüyle de okunabilir. Charles McKean'in analizine göre 18. yüzyılın bir resmi çizilecek olursa, İskoçya'da oluşan *burgh*ların Avrupa'daki örneklerinin aksine belirli bir savunma planını öne çıkarmadan yalnızca sınırları içerisinde bir kontrol mekanizmasını öngörecektir şekilde tasarlandığı görülür. Ancak yazar buradaki farklılığın tercihen yapılmış bir seçimden ziyade zorunlulukların eseri olduğunu söyler. İskoçya'nın coğrafi yapısı ve şehir planlaması için gereken malzemelerin kıtlığı yerel mimarinin esasen profesyonelce düzenlenmemesini açıklar (Foyster & Whatley 2011: 55). Bununla birlikte yerel mimarideki bu eksikliği, Whatley'in İskoçya'da düzen ve düzensizlik üzerine yaptığı araştırmayla birlikte okuyabiliriz. Whatley'e göre 18. yüzyılın başlarına gelindiğinde her ne kadar İskoçya'daki feodal yapılar kendi içerisinde sistemli ve başta *Highland* bölgesindeki birimler olmak üzere otoriter bir anlayışa sahip olarak resmedilse de mimari yapılardaki düzensizlik hali bölgedeki feodal yönetimlerin kırılma işaretine işaret eder. Öyle ki kaynak yoksunluğu etkin feodal yapıların inşasının önüne geçerken aynı zamanda yönetim birimleri içerisinde mutlak otoriteyi sağlayacak baskı araçlarının ortaya çıkmasını imkânsız kılmıştır (2011: 191). Fakat McKean yerleşim birimlerindeki mimari dönüşümü getiren esas unsurun kademeli olarak yerleşen sınıfsal veya tarımsal bir modernleşme değil, İskoç Aydınlanması'nın yarattığı kırılma olduğunu söyler. 18. yüzyılın ikinci yarısında özellikle *Lowland* şehirlerinde yoğunlaşan sermaye, ticari etkinliği arttırmak ve bölgedeki asillerin yaşam standartlarını yükseltmek üzere İngiltere ve Avrupa'daki modern şehirlere benzer bir yapılaşmayı getirmiştir (2011: 77). Kırsal bölgelerde ise özellikle *Highland* Tasfiyesi'nin gerçekleştiği zaman aralığında büyük oranda kapitalistleşmeye başlayan üretim standartları, bu bölgelerdeki yapıların da devlet eliyle modernleştirilmesinin önünü açmıştır (2011: 68). Nitekim İskoçya'nın kapitalistleşme sürecine dair yukarıda yapılan tartışmaya dönecek olursak bu kademeli veya

ani modernleşme konusunun, literatürde öne sürülen fikirlerde bir yarıklık oluşturduğunu fark edebiliriz. Yazar İskoç coğrafyasında değişimi yaratan unsurun kültürel bir değişim olduğunu söyler. Bir başka ifade ile özellikle 1745 yılının ardından kendisini göstermeye başlayan İskoç Aydınlanması, yeni gereksinimlerle birlikte yeni yapılar ortaya çıkarmıştır. Örneklendirmek gerekirse *Lowland*'in sermayenin yoğunlaştığı ve endüstrileşme adımlarıyla birlikte ücretli iş gücünün artış gösterdiği bölgelerinde birden fazla ailenin ikamet ettiği geniş alanlara yayılan büyük evlerin yerini 18. yüzyılda İngiliz modasına uygun olarak tek bir ailenin kaldığı girişi ticari amaçlı kullanılmak üzere apartmanlar almaya başlamıştır. Bununla birlikte Highland Tasfiyesi ile birlikte bu bölgelerin aldığı göç, kimi alanlarda kenar mahallelerin oluşması ile sonuçlanmıştır (2011: 65).

Batı ülkelerinin ve özellikle İngiltere'nin İskoç mimarisindeki bu etkisinin Davidson'ın eşitsiz ve/ancak bileşik gelişime yaptığı vurgu ile paralellik gösterdiği söylenilebilir. Öyle ki 1745 yılının ardından İskoçya'nın gösterdiği ekonomik kalkınma İngiltere'nin gölgesinde kültürel adaptasyonun da bir parçası olmuştur. Bu minvalde Foyster ve Whatley'in kitabında öne sürülen temel argüman İskoçya'ya özgü olarak kabul edilebilecek tüm özelliklerin, İskoç modernleşmesiyle birlikte yeni kimlikler kazanmış olmasıdır. Örneğin yukarıda da değinildiği üzere 17. yüzyılın son çeyreğinde İskoçya hem kıtlık hem de ekonomik daralmanın etkisi ile yiyecek ve giyecek sıkıntısı çekerken Birlik Yasaları'nın ardından bu yokluğun yeri doldurulmaya başlanmış ve İskoçya'da, İngiltere ile yürütülen ticari ilişkilerin yarattığı etki ile yemek ve giyecek kodları üzerine tanımlanan yeni bir kimlik inşası başlamıştır (2011: 137-138). Diğer taraftan üretim araçlarının dönüşümü yine İngiltere etkisinde, çalışma ve zaman tanımına dair yeniliklerin doğuşuna zemin hazırlamıştır (2011: 273). Foyster ve Whatley'in çizdiği bu çerçeve içerisinde, modernleşme sürecinde İskoçya'ya özgü olanın ne olduğunu sorduğumuzda karşılığında şu yanıtı almamız muhtemeldir ki İskoçya'nın 18. ve 19. yüzyıllarda tecrübe ettiği dönüşümler esasen bir kimliğin yeniden inşası ile mümkün olabilmıştır.

Foyster ve Whatley'in İskoçya'nın kimlik inşasında vurguladığı İngiltere etkisi Christopher Harvie'de de kendini gösterir. Harvie'ye göre 1707 yılında kabul edilen Birlik Yasaları, başlı başına İskoç karşıtı bir kesimin desteklediği bir anlaşma değildir. Wallerstein'in aksine Harvie, dönemin şartları göz önünde bulundurulacak olursa İskoçya'nın birliğe zorlandığı görüşünü reddeder. Bu görüşü açıklarken yazar, yukarıda da bahsedildiği üzere *Lowland* ile *Highland* arasındaki farklılıkları vurgular. 18. yüzyılın İskoçya'sında bir yanda İngiltere'ye yakınlığı ve ticaretin yoğunlaştığı bölge olması nedeniyle modernleşme adımlarını daha erken atmaya başlayan *Lowland*, diğer yanda ise henüz yerel aristokrat ailelerin hakimiyetini kaybetmediği *Highland* bölgesinin varlığı söz konusudur. Metindeki analize göre Neil Davidson'ın çıkarımlarıyla paralel olarak 1745 yılında *Highland* bölgesindeki aristokrat kesimin Jacobite ayaklanmasında uğradığı kesin yenilgi, *Lowland* bölgesindeki burjuvazi sınıfını İskoç modernleşmesinin öncü unsuru haline getirmiştir. Harvie için bu aynı zamanda klan kökenli milliyetçilik anlatılarının sonu ve aydınlanmacı liberal fikirlerin doğuş noktasıdır (Harvie 2004: 12). Ancak yazar için İskoç Aydınlanması'nı ortaya çıkaran en önemli etkenlerden biri *Lowland*

bölgesindeki burjuvazi sınıfının İngiltere ile yapılan bu birliği desteklemesinde yatar. Öyle ki İskoçya, birliği savunurken İngiltere'yi toplumsal gelişim için bir sıçrama tahtası olarak kullanacaktır. Dolayısıyla Harvie'ye göre aydınlanmacı liberal görüşlerin temeli özünde birlik yanlısı olan bir burjuvaziye işaret eder (2004: 13). Fakat bu noktada kitapta öne sürülen görüşlerin Brewer'ın İskoç Aydınlanması üzerine yaptığı okumayla bir tezatlık içerdiği söylenebilir. Çünkü Brewer'a göre İngiltere'nin İskoçya üzerinde yarattığı etki aydınlanmacı isimlerin bu etkiye karşı bir düşünsel reaksiyon geliştirmesine yol açmıştır. Harvie'ye göre ise İskoçya, böylesi bir reaksiyonu gerçekleştirmek için koruma amacı güdülecek kadim bir İskoç kimliğinden yoksundur. Tam olarak bu nedenle Birlik Yasaları, İskoçya'ya kültürel anlamda çok yönlü bir kimlik inşası için zemin hazırlamıştır (2004: 27).

Harvie'nin çizdiği çerçevede *Lowland* burjuvazisi, birlik, İskoç Aydınlanması ve liberal fikirlerin yükselişi kavramlarına tekrar odaklandığımızda Foyster ve Whatley'in yaptıkları çıkarıma benzer olarak İskoçya'nın kapitalistleşme sürecinde bu coğrafyaya özgü bir kimlik veya milliyetçilik söyleminin belirleyici rol oynamadığı savunulabilir. Nitekim Harvie, geç dönem İskoç şiirini incelediği pasajda şiirlerde kullanılan sembollerin İngiliz şairlerinin dili ile harmanlandığına dikkat çeker (2004: 78-79). Bir yanı sıra modern milliyetçilik fikrine dokunan İskoçya'ya özgü olanın ne olduğu sorusu, İngiltere'nin varlığı ve modernizasyon sürecinde yaşanan bu kastrasyon nedeniyle icat edilmesi gereken bir kimliğe dönüşmektedir. Modern milliyetçilik teorilerinin temel metinlerinden biri olarak kabul edilen *Geleneğin İcadı*'nda ise Trevor-Roper bu argümanı biraz daha ileriye taşıyarak İskoç geleneğinin parçası olarak resmedilen öğelerin esasen ülkenin İrlanda'ya kültürel bağımlılığından doğduğunu savunur. Nostaljik olarak geçmişe referans verdiği düşünülen kilt adındaki ekose etekler, gayda gibi geleneksel çalgılar, İskoç baladları veyahut destanları, 18. yüzyılda yaşanan birleşme (1707) ve ayaklanma (1745) süreçlerinin eşliğinde ortaya çıkan yapay mitlerden ibarettir. Böylesi bir fantazmatik yapının ortaya çıkışında yazara göre kapitalizmin ilerleyişi karşısında hem İngiltere hem de *Lowland* burjuvazisi tarafından sürekli bir baskı altında bulunan *Highland* coğrafyasının kendi varlıklarını sürdürecektir kadim sembolleri arayışı yatmaktadır (Trevor-Roper 2006: 21, 49).

6. GEÇ GELEN İSKOÇ MİLLİYETÇİLİĞİ

Bu metinde incelenen çalışmalar özünde İskoçya'nın 18. yüzyılda kapitalistleşme yolunda ilerlemeler kaydettiği konusunda hemfikirdir. Fakat kapitalistleşme sürecinin İskoçya'daki siyasal, sınıfsal ve kimliksel yansımaları ile bu yansımalar özelinde yapılan milliyetçilik okuması, çalışmaların birbirine karşıt olduğu noktaları gün yüzüne çıkarmaktadır. Odak noktasına milliyetçilik temasını alan temel okumalar göz önüne alındığında farklı neden-sonuç ilişkilerine sahip olsalar da kapitalistleşme süreci ile milliyetçilik arasında nihai bir bağ kurulduğu gözlemlenebilir. Özellikle modern milliyetçilik analizleri kapitalizmi ve sanayileşmeyi millet fikrinin oluşumuna paralel bir yönelim yahut onun bir nedeni olarak ele almaktadır (Özkırmı 2009: 109). Örnek vermek gerekirse Benedict Anderson,

matbaanın zaman-mekansal olarak yarattığı cemaatlerin içerisinde neden ulus faktörünün öne çıktığını araştırırken, buradaki öncelikli nedenlerden biri olarak kapitalizmi gösterir. Anderson'a göre Avrupa'da kapitalist girişimciliğin ilk biçimlerinden biri olan yayıncılığın, 17. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak yalnızca Latince'ye odaklanan baskı dilini halk dillerine doğru genişletmeye başlaması çeşitli açılardan ulusal bilincin gelişmesine neden olmuştur. Bu açılardan ilki teorik olarak Bauman'ın felsefesinde de kendine yer bulan, bir mutlak karar alanı olan Tanrı söyleminin bu yıllarda dönüşüme uğramasıdır. 1500'lü ve 1600'lü yıllarda gelişen reform hareketleriyle birlikte kilisenin karşılaştığı Lutherci yorum ve Latince'nin kemikleşmiş bir yapı olarak gündelik dilden uzaklaşmaya başlaması dini referanslara nispeten uzak siyasal birimlerin fark edilmesini sağlamıştır (Anderson 1995: 54-55). İkincil olarak ise yine bu dönem merkezi otoritesini sağlamlaştırma arayışında olan liderlerin, bu merkezileşmenin sağlanabilmesi için yönünü halk dillerine dönmesi farklılaşmış bir siyasi aktörün ve söylemin doğumunu hazırlamıştır (1995: 55-56). Hroch'ta ise daha çok küçük ulusların oluşumunu betimleyen bu ilerleyiş, burjuvazinin milliyetçilik anlatılarını tahakküm altına almasıyla gerçekleşir. Hroch'a göre bu uluslarda feodal yönetimlerin çözülüşüyle birlikte yeni bir sınıf meydana çıkar ve bu yeni sınıf zamanla siyasal alanda bir antagonizma yaratacak ağırlığa ulaşarak kendisini tüm ulusun temsilcisi olarak nitelendirir. Kapitalizmin yükselişi, burjuvazi sınıfının bahsi geçen uluslarda feodal yönetimin karşısında yeni bir aktör olarak öne çıkmasına zemin hazırlamıştır (Hroch 1985: 8-9). Ancak Tom Nairn, milliyetçilik anlatılarının neredeyse mekanik olarak gösterilebilecek bir modernleşme çizgisiyle benzer adımları takip ederek ve ekonominin dönüşümünden kimliklerin oluşumuna doğru evrilerek gelmediğinin altını çizer. Bu çalışmada Davidson'un eşitsiz ve/ancak bileşik gelişim vurgusuyla öne çıkarılan dengesiz milliyetçilik çizgileri Nairn'e göre öncelikle İskoçya örneğinde gözlemlenebilir (Nairn 1981). Nairn'in bu anlamda sunduğu dengesizlik ile İskoçya'da kapitalizmin dönüşümüne dair yapılan tartışmaları bir süzgeçten geçiren bu çalışmada da Nairn'in eleştirisinin pozitif bir zemine oturduğu açıktır.

Genel bir değerlendirmeye gidilecek olursa çalışmanın başlangıcında Weber'in Protestan inancı ile kapitalizme dair yaptığı yorumların İskoçya özelinde değerlendirilmesi konu alınarak, kapitalist pratiklerin bu coğrafyadaki yerleşme süreci araştırılmıştır. Bu tartışmada şu iki argüman öne çıkar ki McKinley ve Mutch, 18. ve 19. yüzyıllara ait günlükler ele alındığında girişimcilerin kullandığı dilin Calvinici kilisenin fikri yapısıyla paralellik gösterdiğini söylerken Dickson ve McLahlan girişimcilerin davranışlarını ve söylemlerini esas alan bir incelemenin İskoçya'nın 1700'lü yıllardaki dönüşümünü açıklayamayacağını savunur. İncelenen metinlerde yeni kilise anlayışı ile kapitalizmin ilerleyişine yönelik yapılan indirgemeci bakış açısı, Wallerstein'in dünya sistemleri analizinde İskoçya'nın kapitalistleşme sürecini esas alan bir başka sorgulama sahasını beraberinde getirmiştir. Tartışma içerisinde Smout'un temsil ettiği görüş, Wallerstein'in teorisinde merkez ülkelerin çevredeki ülkeler üzerinde kurduğu sömürü ilişkisi dolayısıyla zenginleşmesini sürdürürken çevredeki ülkelerin fakirleşmeye mahkûm edildiğini öne sürerek aksine 1707 yılında bir merkez ülke olan İngiltere ile

imzalanan Birlik Yasaları'nın İskoçya'daki kalkınmanın önünü açtığını savunur. Wallerstein ise Birlik Yasaları'nın, İskoçya için yalnızca bir zorunluluğun ürünü olduğunu iddia eder. Bununla birlikte yazara göre 18. yüzyılda İskoçya'da gözlemlenen kalkınmanın nedeni dünya ekonomisindeki genel yükselişin yarattığı etkiden kaynaklanır. İskoçya'da milliyetçilik fikrinin temeline dair yapılan tartışmaların dayanak noktası bir anlamda Wallerstein'in vurguladığı bu zorunluluk imgesinde yatmaktadır. Nairn'e göre İskoçya, 1707 yılından önce milliyetçilik söyleminin gelişmesi için tüm karakteristiklere - gelişmekte olan bir burjuvazi sınıfına, tarihsel anlatıya ve entelektüel oluşuma- sahip olmasına rağmen İngiltere'nin İskoçya üzerinde kurduğu ekonomik ve siyasal baskı bu milliyetçiliğin bir tür kastrasyona/ketlenmeye uğramasına neden olmuştur.

Marksist paradigmada da eşitsiz ve/ancak bileşik gelişim kavramı kullanılarak bu ketlenmenin sınıfsal boyutuna ağırlık verilmiştir. Davidson'ın analizine göre İskoçya'nın kapitalistleşme süreci toprak sahibi sınıfın kendi içerisinde bir dönüşümle ve İngiltere'nin sahip olduğu ilerlemelerin adaptasyonu ile mümkün olduğu için İskoçya örneği, Brenner'in ortaya koyduğu ifade ile bir *self-transformation* örneğidir. Ancak T. Byres'a göre İskoçya'nın kapitalistleşmesi yalnızca toprak sahibi sınıfın dönüşümü ile değil aynı zamanda İskoçya'daki köylü kesimin İngiltere'de olduğu gibi zenginleşerek burjuvazi sınıfının oluşumuna katkı sağlamasıyla mümkün olmuştur. Nitekim Houston ve Whyte'in ortaya koyduğu çalışma, Davidson'ın argümanlarını destekler niteliktedir. Çünkü bu metindeki analize göre 17. yüzyıla gelindiğinde merkezi hükümet ile toprak sahipleri arasında kurulan yakın ilişki İskoç modernleşmesinin temelini oluşturur. Fakat milliyetçilik açısından bakılacak olursa feodal yönetim esnasında Tac'ın İngiltere karşısında toprak sahiplerini desteklemesi ve Birlik Yasaları'nın ardından İngiltere'nin fiziksel üstünlüğü ile özellikle *Lowland* bölgesinde oluşmaya başlayan yeni burjuvazi sınıfının ve devletin İngiltere'nin ekonomik varlığına yönelik pragmatik çıkarları, siyasal alanda İskoçluğa ya da İskoç kimliğine dayalı bir siyasal antagonizmayı boğmuştur. Tam olarak bu noktada Nairn'in genel olarak modern milliyetçilik anlatılarının, özel olarak ise Anderson ile Hroch'un öne sürdüğü tezlerin kapitalistleşme ile milliyetçiliklerin yükselişi arasında kurduğu paralelliklere yükselttiği itirazı bulabiliriz. İskoç milliyetçiliği bu anlatılardan farklı olarak özellikle *Lowland* bölgesinde Birlik Yasaları'nın ardından hızlı bir kapitalistleşme sürecine girmesine rağmen milli kimliklerin oluşması aşamasında onunla aynı izleği takip etmeyerek dengesiz bir milliyetçilik portresi çizmiştir.

Son tartışma noktasında ise İskoçya'nın kapitalistleşme sürecinde İskoçya'ya özgün bir karakteristiğinin varlığı sorgulanır. Brewer'a göre her ne kadar İskoç Aydınlanması bir kültürel miti içerisinde barındırmıyor olsa da 18. yüzyılda kilise ile İskoç bilim insanlarının fikirleri arasında kurulan kısmi paralellikler bu dönemin bir karakteristiği olarak addedilebilir. Nairn'in İskoç milliyetçiliğinde öne sürdüğü kayıp entelijansiya savı Brewer'ın analizinde bir ölçüde desteklenmektedir. Bu sava göre İskoç Aydınlanması, Avrupa'daki muadillerinden farklı olarak orta sınıflardaki gerilimi yansıtarak milliyetçiliği temsil eden ilk araç olmaktan çok İngiltere ve kapitalistleşme etkisine karşı reaksiyon

gösteren bir sınıf halini almıştır. Diğer taraftan Foyster ve Whatley'in çalışmasında ise gündelik yaşamda gözlemlenen dönüşümlerin esasen İngiltere'nin etkisinde serpilmeye başlayan yeni bir kimlik inşası olduğuna dikkat çekilir. Benzer şekilde C. Harvie'nin kaleme aldığı kitapta da İskoçya'nın 1707 yılı öncesine uzanabilecek bir milliyetçilik anlatısından yoksun olduğu vurgulanır. Yazara göre İskoçya'daki kültürel sembollerin özünü, birlik yanlısı *Lowland* burjuvazisinin ön ayak olduğu liberal değerler oluşturur.

Nitekim Trevor-Roper'ın İskoçya'da geleneğin icadına yönelik yaptığı analiz kilt adı verilen ekose etekler başta olmak üzere *Highland* kimliğine atfedilen pek çok simgenin özünde kendini tehlikede hisseden bir topluluğun varlığını kadimleştirme arayışından doğduğunu işaret eder. Fakat bu kadimleştirme hamlesini Nairn'in analizinde daha geniş bir perspektiften de okumak mümkündür. Nairn'e göre her ne kadar milliyetçilikler basitçe benzer ya da eşdeğer bir modernizasyon çizgisini takip etmiyor olsa dahi karakteristik olarak Janus benzeri iki yönlü bir anlayışa sahiptir. Bu anlayışta toplumların milli kimlikleri ya da milliyetçilikleri, modernleşmeye yani ileriye yönelik bir araç olarak belirirken, bu aracın sahip olduğu güç geçmişi merkez alan mitlerden ve sembollerden oluşmaktadır (Nairn 1997). Geleneklerin icadını ya da cemaatlerin hayal edilmesini sağlayan motivasyon burada yatmaktadır. İskoçya'nın özgün konumu ise bu çift yönlü Janus bakışının zamansal olarak ortak bir zeminde buluşmamasından ileri gelmektedir. İskoç geleneğinin icadı ile modernizasyon süreci arasında, yukarıdaki tartışmada da görüldüğü üzere yaklaşık iki yüz yıllık bir ketlenme bulunmaktadır. O halde burada tekrar araya girip şu analizi yapabiliriz ki İskoç kimliğinde karşımıza çıkan çok katmanlı sınıfsal ketlenmenin menettiği kendini tanımlama ya da ait olma hazzı, ancak uzun bir süre sonra icat edilen geleneklerle kendi ikamesini yaratmaya çalışmıştır. Buradaki ikamenin özü, Oedipus Kompleksi'nde babanın sahneye çıkmasıyla birlikte arzusu elinden alınan çocuğun, bu arzunun yerine kendi çevresel şartlarına ve dilsel pratiklerine göre oluşturduğu arzu ikameleridir. Öyle ki birey Lacancı anlamda tam olarak bu eksikliğin yerini doldurmaya çalışan yapay hazlardan ötürü sürekli olarak bir tamamlanma ihtiyacının çerçevesinde kendi dürtülerinin etrafında dolaşır. Milliyetçilik söylemlerinin tekinsizliği de burada yatar. Çünkü geleneğin icadı esasen hiçbir zaman varolmayan ya da ulaşılamayacak bir hazza ulaşmak adına ortaya konulan ve hiçbir zaman kendisinden beklenen kadim duruşa sahip olmayan mitlerden oluşmaktadır. İskoç kimliğine özgü olan ise bu çerçevedeki ikame arayışının travmatik bir şekilde uzun süre eksik olması ve baskılanmaya devam etmesidir.

Ancak buradaki esas soru *Highland* kimliğiyle özdeşleştirilen sembollerin hangi aşamada İskoç coğrafyasıyla bir tür füzyon oluşturduğu ve Nairn'in neo-milliyetçilik adını verdiği İskoç milliyetçiliği anlatısında bu füzyonun nasıl temsil edildiğidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dair yapılacak böylesi bir okuma her ne kadar bu çalışmanın kapsamı dışında olsa da İskoçya'da bugün hala sürmekte olan İngiltere'den ayrılma tartışmalarıyla milliyetçilik fikrinin etkilerine yönelik tamamlayıcı nitelikte olacaktır.

7. SONUÇ YERİNE

Bu çalışmada, milliyetçilik literatüründe İskoçya'nın bulunduğu karakteristik konum üzerine odaklanılmıştır. Özellikle Avrupa ülkeleri ile İngiltere'de feodalizmin çözülüşünü takip eden sınıfsal dönüşümlerle yerleşen kapitalist sermaye anlayışı, siyasal alanda farklı aktörel ve motivasyonel unsurların öne çıkardığı antagonistik bir milliyetçilik anlatısını beraberinde getirmiştir. Fakat Nairn'in de eserlerinde bahsettiği üzere İskoçya hızlı bir kapitalistleşme süreci yaşamasına ve milliyetçilik anlatısını oluşturabilecek tüm araçlara sahip olmasına rağmen İskoç milliyetçiliğinin böylesi bir yükseliş yaşaması 20. yüzyılın ikinci yarısında mümkün olabilmıştır. İskoç milliyetçiliğinin bu anlamdaki gecikmesinin nedenlerine yönelik bu çalışmada yapılan analizde, Nairn'in ketlenme/kastrasyon olarak adlandırdığı bu olayın üç temel boyutu olduğu öne sürülmüştür.

Bu boyutlardan ilki dünya sistemleri analizinden hareketle karşımıza çıktığı üzere İngiltere'nin İskoçya üzerindeki etkisidir. Bu etki kendisini iki farklı biçimde göstermiştir. İlk olarak 1707 yılındaki Birlik Yasaları'ndan önce İngiltere'nin yarattığı askeri ve ekonomik tehdit İskoç devletini feodalizmin özellikle *Lowland* bölgesinde çözülmesinin ardından toprak sahibi kesimi desteklemesine yol açmıştır. Bu destek, bilhassa Fransa örneğinde görüldüğü üzere orta sınıfların devlet karşısındaki memnuniyetsizliğinden doğacak olan bir milliyetçilik fikrinin önüne geçmiştir. İkinci olarak ise Birlik Yasaları'nın ardından yeni yükselen burjuvazi sınıfının İngiltere'den yana tavır alması ve birleşmeden önce İskoçya'nın içerisinde bulunduğu ekonomik dar boğazın birleşmeyle birlikte çözülmeye başlaması İskoç kimliğinin öne çıkmasını sağlayabilecek bir krizin doğuşunu geciktirmiştir. Nitekim Nairn'in de ortaya koyduğu üzere 1960'larda kendini gösterecek olan İskoç milliyetçiliği, bir anlamda İngiltere'nin kaybettiği bu ekonomik üstünlüğün bir sonucudur.

Marksist paradigmanın hâkim olduğu diğer boyutta İskoçya'da *Highland* ve *Lowland* arasındaki kopuşun, bu bölgede tekil bir sınıfsal dönüşümün önüne geçtiği vurgulanmıştır. Bu iki bölgenin coğrafi olarak gösterdikleri farklılıklar ile merkezdeki yönetimle ve İngiltere'yle kurdukları farklı ilişkiler İskoç milliyetçiliğinin sınıfsal açılardan birden fazla ketlenmeyle karşılaşmasına neden olmuştur. Makalenin öne sürdüğü bir argüman olarak ketlenme ile sınıfsallık arasındaki bu yakınlık, İskoçya'daki kapitalistleşme sürecinin hem dünya sistemleri analizinde hem de *Highland-Lowland* ayrımında görüldüğü üzere kimi ekonomik ve politik sınır çizgilerine sahip olmasında yatar. İskoçya'nın içinde bulunduğu koşullar ülkenin halihazırda hiçbir zaman bütünsel bir kültürel veya iktisadi yükselişe sahip olmamasına sebep olmuştur. Bir yandan uluslararası alanda İngiltere'nin gölgesinde gelişen kapitalistleşme süreci yalnızca belirli bir bölgenin refah düzeyinde ve yaşam standardında yükseliş sağlarken, diğer bölgelerin bu yükselişin karşısında feda edilmesine yol açmıştır. Diğer yandan ise Taç ile toprak sahipleri arasında kurulan politik birlik, aristokrasinin etkisini kırarak yeni bir burjuva sınıfının ortaya çıkmasını engellemiş, bunun yerine toprak sahiplerinin burjuvalaşmasını sağlamıştır. Nairn'in politik-psikanaliz çerçevesinde yaptığı ketlenme/kastrasyon vurgusu takip edilecek olursa,

İskoçya'nın içinde bulunduğu Oedipus Kompleksi'ni travmatik hale getiren birden fazla Öteki ve sembolik engel bulunmaktadır.

Son boyutta ise Birlik Yasaları'nı takip eden süreçte İskoç kimliğinin inşa edilmesine yönelik gündelik yaşamda çeşitli dönüşümler bulunmasına rağmen bu dönüşümleri temsil etmesi gereken entelektüel sınıfın bu işlevi yerine getiremediğine değinilmiştir. Buradaki aksaklığın temel sebebi olarak yine İngiltere'nin İskoçya üzerinde kurduğu etkinin, İskoç Aydınlanması'nın temel ilgi alanını ülke içerisindeki sorunlardan çok bu ülkenin faaliyet alanlarına yönelik şüphelere kaydırması gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (Çev. İskender Savaşır) Metis Yayınları.

Brewer, J. (2014). The Scottish Enlightenment and Scottish Social Thought c.1725-1915. *The Palgrave Handbook of Sociology in Britain*. <https://doi.org/10.1057/9781137318862.0005>.

Byres, T. J. (2016). In Pursuit of Capitalist Agrarian Transition. *Journal of Agrarian Change*, 16(3), 432–451. <https://doi.org/10.1111/joac.12176>.

Davidson, N. (2004a). The Scottish Path to Capitalist Agriculture 1: From the Crisis of Feudalism to the Origins of Agrarian Transformation (1688-1746). *Journal of Agrarian Change*, 4(3), 227–268. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0366.2004.00079.x>.

Davidson, N. (2004b). The Scottish Path to Capitalist Agriculture 2: The Capitalist Offensive (1747-1815). *Journal of Agrarian Change*, 4(4), 411–460. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0366.2004.00087.x>.

Dickson, T. ve McLachlan, H. (1983). Scottish Capitalism and Weber's Protestant Ethic Theses. *Sociology*, 17(4), 560–568. <https://doi.org/10.1177/0038038583017004006>.

Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (Çev. Büşra Ersanlı Behar & Günay Göksü Özdoğan) İnsan Yayınları.

Harvie, C. (2004). *Scotland and Nationalism: Scottish Society and Politics, 1707 to the Present*. Routledge.

Hobsbawm, E. J. (1973) Peasants and Politics, *The Journal of Peasant Studies*, 1:1, 3-22

Houston, R. A. ve Whyte, I. (Ed.). (2003). *Scottish society, 1500-1800*. Cambridge University Press.

Hroch, M. (1985). Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations. (Çev. Ben Fowkes) Cambridge University Press.

Jackson, B. (2014). The Political Thought of Scottish Nationalism. *The Political Quarterly*, 85(1), 50–56. <https://doi.org/10.1111/j.1467-923x.2014.12058.x>.

Marshall, G. (1980). *Presbyteries and Profits: Calvinism and the Development of Capitalism in Scotland, 1560-1707*. Oxford University Press

- McKinlay, A. ve Mutch, A. (2015). ‘Accountable Creatures’: Scottish Presbyterianism, Accountability and Managerial Capitalism. *Business History*, 57(2), 241–256).
- Nairn, T. (1981). *The Break-Up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*. Verso.
- Nairn, T. (1997). *Faces of Nationalism: Janus Revisited*. Verso.
- Özkırımlı, U. (2009). Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış. Doğu Batı Yayınları.
- Smout, T. C. (1980). Scotland and England: Is Dependency a Symptom or a Cause of Underdevelopment? *Review (Fernand Braudel Center)*, Vol. 3, No. 4, pp. 601-630.
- Trevor-Roper, H. (2006). Geleneğin İcadı: İskoçya’nın Highland Geleneği. İçerisinde Hobsbawm, E. ve Ranger, T. (Ed.). *Geleneğin İcadı*. (Çev. Mehmet Murat Şahin) Agora Kitaplığı.
- Wallerstein, I. (1980). One Man's Meat: The Scottish Great Leap Forward. *Review (Fernand Braudel Center)*, Vol. 3, No. 4, s. 631-640.
- Wallerstein, I. (2011). Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş. (Çev. Ender Abadoğlu & Nuri Ersoy). Bgst Yayınları.
- Whatley, C. A., & Foyster, E. A. (Eds.). (2011). *A History of Everyday Life in Scotland*. Edinburgh University Press.